

Kraków, 15.09.2024 r.

prof. dr hab. inż. arch. Agata Zachariasz
Katedra Architektury Krajobrazu
Wydział Architektury, Politechnika Krakowska

**Recenzja pracy doktorskiej autorstwa
Mgr inż. arch. Ewy Odyjas
pt. *Współczesne utopie o charakterze przestrzennym
jako efekt twórczego zarządzania ryzykiem,***

**przygotowanej pod kierunkiem Promotora
dr hab. inż. arch. Krzysztofa Rostańskiego prof. Politechniki Śląskiej**

1. Podstawa opracowania recenzji

- Uchwała Rady Dyscypliny Architektura i Urbanistyka Wydziału Architektury Politechniki Śląskiej z dn. 15 lipca 2024, (RD. AiU.512.2.2024) przekazana zleceniem Przewodniczącego Rady Naukowej dr hab. inż. arch. Krzysztofa Rostańskiego, prof. PŚ.
- Egzemplarz pracy doktorskiej.
- Przedstawiona do recenzji praca doktorska liczy łącznie 158 stron oraz umieszczonych na wklejkach ilustracji. Dysertacja składa się ze Wstępu i 4 rozdziałów, a zamykają ją: spis ilustracji, bibliografia oraz Aneks i streszczenia w językach polskim i angielskim.
- Ustawa o stopniach i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki z dnia 14 marca 2003, wraz z późniejszymi zmianami.

2. Wybór tematu i przyjęte przez Autorkę założenia

Autorka na stronie 2 dysertacji daje cytaty z Oskara Wilde'a „Postęp to urzeczywistnienie Utopii” (1891). To stwierdzenie, oprócz szerokiego uzasadnienia Autorki, pokazuje, że podjęcie tematu utopii o charakterze przestrzennym jest słuszne i uzasadnione, a badanie współczesnych utopii w kontekście zarządzania ryzykiem jest celowe. Temat oryginalny, a dysertacja potwierdza zasadność prowadzonych badań.

Utopia dzieło Tomasza Morusa wydrukowane w 1516 roku przedstawia idealne państwo i idealne społeczeństwo. Utopia rozumiana jest jako ideał społeczeństwa szczęśliwego czy ideologia postulująca stworzenie takiego społeczeństwa. Także jako wizja idealnego świata, z wolnym i samoorganizującym się społeczeństwem. Miasta można postrzegać jako wielkie laboratorium idei, prób, pomyłek i błędów w planowaniu i projektowaniu. Historyczne i współczesne wizje łączy cecha myślenia o lepszej przyszłości. To jeden z punktów wyjścia do podjęcia badań przez Autorkę dysertacji.

Praca *Współczesne utopie o charakterze przestrzennym jako efekt twórczego zarządzania ryzykiem* jest bardzo interesująca, kreatywna i niełatwa. Podejmuje kwestie dotychczas niebadane. Przedmiotem badań są utopijne projekty z pogranicza urbanistyki, architektury i sztuki. Zgadzam się z Autorką, że współczesne projekty, nawet te najbardziej kontrowersyjne, które wydają się mrzonką, warto są przebadania, bo samo powstanie projektu ma powód i cel, a to też jest wartością, która może być badana.

Przekonujące jest uzasadnienie podjęcia tematu przez Panią mgr inż. arch. Ewę Odyjas, związane bezpośrednio z jej zainteresowaniami naukowymi i pasjami projektowymi. Obszar badań został wskazany jako ten, który „dotyczy współczesnych utopii przestrzennych przejawiających się w teoretycznych projektach z obszaru architektury, urbanistyki lub sztuk wizualnych.” Autorka słusznie definiuje s. 7 pojęcie utopii o charakterze przestrzennym, która jest „rodzajem utopii przejawiającej się w teoretycznych projektach z obszaru architektury, urbanistyki lub sztuk wizualnych, pozostających w relacji z przestrzenią, w której pojawiają się ludzkie aktywności”. To pokazuje też odniesienie do dyscypliny architektura i urbanistyka. Utopia ma wpisane w program dążenie do świata idealnego, jest niejednokrotnie reakcją na zły stan, co pokazują najlepiej idee XIX-wiecznych miast wiktoriańskich. Bez wątplenia słuszne jest stwierdzenie Ewy Odyjas, iż „Współczesne utopie o charakterze przestrzennym są istotnym źródłem informacji o ryzykach w rozwoju cywilizacji”. Jeden i drugi nurty badań – utopia przestrzenna i związane z tym ryzyka są nowatorskie i oryginalne.

Autorka w dysertacji łączy teorię, planowanie i projektowanie, sztukę, literaturę, praktykę, mrzonkę, określa cechy miejsc i grup, zależności i ryzyko, które są częścią nowego i pisze scenariusze uwarunkowane czynnikami ryzyka w poszczególnych grupach projektów.

3. Struktura pracy, metody badań

Praca doktorska Pani mgr inż. arch. Ewy Odyjas (148 stron) składa się z pięciu części – nienumerowanego wstępu i czterech zasadniczych rozdziałów. Układ pracy jest prawidłowy, struktura czytelna, dobrze sformułowano problem badawczy, określono cele pracy i jej znaczenie dla rozszerzenia wiedzy z zakresu dyscypliny architektura i urbanistyka oraz dyscyplin pokrewnych.

Pierwsza część to wstęp stanowiący wprowadzenie w problematykę, kolejne to założenia badawcze – zakres badań szczegółowych, w którym znalazły się karty obiektów. Kolejna część dotyczy opisu przeprowadzonych badań oraz identyfikacji i oceny czynników ryzyka oraz analizy postępowania z ryzykiem. Pracę zamykają podsumowania i wnioski.

Metody badawcze przyjęte w pracy są prawidłowe, dostosowane do charakteru pracy. Są to: analizy i krytyka publikacji oraz dokumentów, metody analizy i konstrukcji logicznej, metoda analizy wielokryterialnej, metody heurystyczne. Omówiono czytelnie warunki i kryteria prowadzonych badań. Autorka przeprowadziła rozległe badania literatury, źródeł, analizowała przypadki studialne. Temat w takim ujęciu jest nowy i oryginalny, a w takim zakresie dotychczas badań nie prowadzono. Dużą wartość mają karty obiektów, gdzie zebrano przypadki studialne współczesnych utopii przestrzennych wybranych przez Autorkę obiektów. Podkreślić trzeba też znaczenie scenariuszy udowadniających umiejętność prowadzenia badań, porównań, stawiania hipotez oraz potwierdzających zasadność podjętych badań.

4. Omówienie treści pracy

Wstęp

- We „Wstępie” (liczącym 9 stron) Autorka prezentuje problem badawczy. Następnie stawia tezę: „Utopie, jako ważny element kultury, są diagnozą rzeczywistości w której powstały”, z którą trudno się nie zgodzić. Dopełniają ją słusznie kolejne „Współczesne utopie o charakterze przestrzennym są istotnym źródłem informacji o ryzykach w rozwoju cywilizacji” oraz „Systematyka scenariuszy przyszłości ujawnia twórcze metody zarządzania współczesnymi ryzykami w obszarze architektury i urbanistyki.” Dalej przekonująco omówiono cel pracy. Następny podrozdział to słownik pojęć – terminologia stosowana w pracy (m.in. utopia, utopia o charakterze przestrzennym, ryzyko, *foresight*, zarządzanie ryzykiem). Na zakończenie Autorka przedstawia uzasadnienie wyboru tematu, pokazując też koncepcje utopii, których jest współautorką, odnosząc się do własnej działalności w tym zakresie tematycznym.
- W **Rozdziale 1** „Założenia badawcze” (liczącym 16 stron) jako pierwszy zaprezentowano stan badań w ujęciu: utopia jako zjawisko w kulturze, utopie o charakterze przestrzennym, zarządzanie przyszłością, omówienie wystaw i konferencji oraz publicystyki związanych z tematem badań. Kolejny etap to pokazanie zakresu czasowego (okres od lat 90. XX wieku, w tym szczegółowy zakres lata 1990-2019), nakreślenie pola badawczego (zbiór utopii o charakterze przestrzennym, bliskich architektury i strukturalizmowi urbanistycznym, które pojawiały się we wskazanym okresie) i zakresu przestrzennego pracy (europejski krąg kulturowy i jego dziedzictwo pozaeuropejskie). Opisano też metody badawcze (przedstawiono je wyżej). Rozdział zamyka schemat pracy oparty na spisie treści.
- **Rozdział 2** „Zakres badań szczegółowych” jest kluczowy dla dysertacji. Ma największą objętość (ze względu na 54 karty obiektów) – liczy 92 strony. Autorka pokazuje najpierw perspektywy badawcze. Zamieszczona tu autorska notatka stanu badań zjawiska utopii w formie mapy myśli pozwoliła Autorce na zobrazowanie związków i zależności występujących pomiędzy poszczególnymi zagadnieniami podstawowymi oraz pomocniczymi (s. 26, schemat 2). Omówiono definicje zjawiska utopii w szerokim ujęciu. Odniesiono się też do kwestii definiowania utopii w literaturze przedmiotu z zakresu teorii architektury i urbanistyki. Zaprezentowano również teorie naukowe uzupełniające zakres badań. Istotne też dla wniosków.
W tym rozdziale Mgr inż. Arch. Ewa Odyjas prezentuje też złożoną autorską kartę badawczą obiektów zawierającą m.in.: kolejny numer, nazwę autora, czas powstania, miejsce powstania, tekst źródłowy lub opis, rok utopii, oraz oceniane z użyciem piktogramów – obszary ryzyka szansa (środowisko, wiedza, społeczeństwo, gospodarka, polityka) i rodzaje ryzyka szansa (wykorzystanie, wzmocnienie, odrzucenie, współdzielenie), piktogramy – reakcja na ryzyko zagrożenie, piktogramy rozwiązania przestrzenne; ilustracje, typologię według źródła, identyfikację czynników ryzyka, reakcje na ryzyko, określenie czynników ryzyka (obszar ryzyka, rodzaj ryzyka, reakcja na ryzyko; rozwiązania przestrzenne, lokalizacja utopii (Ziemia, Mars, kosmos), środowisko (woda, powietrze, ziemia), względna lokalizacja, skala (architektoniczna, urbanistyczna, globalna), aplikacyjność, mobilność, forma przestrzenna, układ przestrzenny, kierunek przestrzenny, miejsce utopii, relacja twórca – odbiorca, relacja utopia – rzeczywistość, relacja utopia – czas,

forma tekstowa (opis, manifest, instrukcja), forma graficzna (abstrakcja, projekt). Zamieszczono legendę do piktogramów stosowanych w badaniach.

Następnie Doktorantka przedstawia materiał badawczy czyli 54 utopie o charakterze przestrzennym powstałe w latach 1990-2021. Są one wymienione chronologicznie. Jednak ich numery mają pewne zaburzenia, co tu nie zostało wyjaśnione (ss. 56 i 57). Wydaje się, że dobór przykładów powinien być lepiej uzasadniony.

- **Rozdział 3** zatytułowany jest „Opis przeprowadzonych badań”. Część ta zawiera wynikowe autorskie schematy 6 i 7 (tabele zestawcze) oraz 6 stron oceny. W tabelach zestawczych 6 – zbiorcze podsumowanie badań i 7 – zestawienie czynników ryzyka i reakcji na ryzyka, pokazano za pomocą piktogramów zestawienia, będące podstawą ocen. Zidentyfikowano czynniki ryzyka, które zostały ocenione. Rozdział zamyka analiza postępowania z ryzykiem. W rozdziale widzimy sploty współzależności, jak pisze Autorka. Formułuje ważne wnioski określając trzy tendencje w obszarach ryzyka oraz w ocenie czynników. Są to: „obszary jednoznacznie zdefiniowane przez twórców utopii jako zagrożenia (-), obszary zdefiniowane przez twórców utopii jako szanse (+) oraz obszary o polaryzacji w ocenie (+)(-), takie, które przez twórców utopii są definiowane zarówno jako szanse i zagrożenia.”
- **Dysertację zamyka Rozdział 4** - podsumowania i wnioski (liczący 15 stron). Pierwsza część to „Scenariusze” skonstruowane w oparciu o współwystępowanie zależności zachodzących pomiędzy poszczególnymi czynnikami ryzyka. Pokazano sześć scenariuszy w odniesieniu dla grup projektów, dla których identyfikuje czynniki ryzyka. Scenariuszom nadano nazwy: A. Między indywidualnością a samotnością; B. Termodynamika przestrzeni; C. Samowystarczalność sitopii; D. Prywatność i dostępność w świecie danych; E. Po Między Przestrzeń; F. Ciała Obce. Ciała Własne. Odzwierciedlają one współczesne problemy związane z rozwojem, zmianami natury i klimatu, deficytem zasobów, postępem i globalizacją, rozwojem lokalnym, rozwojem technologii, parametryzacją, ewolucją mobilności i rozwojem sztucznej inteligencji, hybrydyzacji świata. Pokazane spektrum podjętych kwestii stanowi doskonałe potwierdzenie prowadzonych badań, ich zasadność. Są odpowiedzią na zadane na wstępie pytania badawcze.
We wnioskach Autorka wskazuje iż określono 37 czynników ryzyka w pięciu wskazanych obszarach: polityka, środowisko, społeczeństwo, wiedza, gospodarka. Zarysowuje też dalsze cele badawcze.
- Opracowanie zamykają: **spis ilustracji, bibliografia i Aneks.**

Ocena poprawności językowej i stylistycznej

Pracę doktorską Pani Ewy Odyjas czyta się bardzo dobrze. Napisana jest dobrym językiem. Autorka używa prawidłowej terminologii naukowej, wprowadza wiele pojęć związanych z szeroko zakrojoną problematyką pracy. Zakładam, że dysertacja będzie przygotowywana do publikacji i wtedy tekst zostanie przejrany przez Autorkę, poddany korekcie językowej i redakcyjnej, usunięte zostaną drobne błędy i niedopatrzenia, których jest dużo.

Zauważone w tekście błędy, literowki lub sformułowania budzące wątpliwości:

- „Teorie naukowe związane z tematyką badań” (s. 41) – brak przypisów, pojawiają się dalej przy opisie. Według recenzentki powinny się pojawić już tu na s. 41. W bibliografii brak pozycji W. Tatarkiewicza; brak - Niewiadomski A., Smuszkiewicz A. (1990): *Leksykon polskiej literatury fantastycznonaukowej* (przypis 108)
- jest też literówka w nazwisku Tchumiego, powinno być Tschumiego, s. 41.
- Błędnie podano imię - Jequesa Derridy, powinno być Jacquesa, s. 44.

W bibliografii:

- W bibliografii brak pozycji Benjamina Blooma (1956), brak też przywołanej w przypisie pozycji – Anderson L.W., Krathwohl D. (2001). *A Taxonomy for Learning, Teaching and Assessing: a Revision of Bloom* (s. 48).
- Błędy w cytowaniu – poz. w bibliografii “Max, W. (1945). *Productivity thinking*” to pozycja cytowana jako Max Wertheimer, *Productive Thinking* na s. 143. W tekście przywołana na s. 41. Na s. 47 jest pozycja Wertheimer M. (1919): *Doświadczalne studia odruchu percepcji*, której brak w bibliografii.
- Hatlska, N. s. 141, powinno być Hatałska.
- Błędy w cytowaniu – „Zygmunt, B. (2010). *Socjalizm. Utopia w działaniu*. Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej” to Zygmunt Bauman pozycja powinna być pod literą B (s. 144).
- Zła forma cytowania – „Odyjas, E. (2014). *Teoria i praktyka formy otwartej Oskara Hansena*. W A. Buchacz, *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej. Architektura z.54.* (strony 127 - 136). Gliwice: Wydawnictwo Politechniki Śląskiej.” W czasopiśmie nie podajemy redaktora, miejsca wydania i wydawcy.
- Zauważone drobne literówki – Drygalska, E. (2016). *Laboratorium* (s. 140); Wilk, P. (2017). *Pojutrze o mistach przyszłości* (s. 143); Wilkinson, P. (2018). *Architektura - Wizje Niezrealizowane. Poznań: Rebis.* – nie ma potrzeby pisać z dużej litery „wizje niezrealizowane” (s. 143).

Bibliografia

Bibliografia jest obszerna, polska i zagraniczna, dominują publikacje książkowe. Zawiera 109 pozycji. Bibliografia stanowi jeden zbiór (bez podziału), obejmuje prace publikowane, niepublikowane, źródła internetowe i zbiory archiwalne.

Nie zamieszczono pełnego zestawu cytowanych źródeł w bibliografii. W tekście dysertacji przywołanych jest więcej pozycji, o czym wspomniano wyżej. Tu trochę zabrakło precyzji w przygotowaniu zestawienia.

Opracowanie edytorskie

Należy pokreślić staranne opracowanie edytorskie oraz opracowanie graficzne. Dobrze dobrano ilustracje, opisano powody dla których ilustracje są cytowane oryginalne – dla najpełniejszej wierności przekazu. Starannie opracowane grafy i karty obiektów.

Drobne zastrzeżenie dotyczy przypisów – nie oszczędzają one oczu czytelników, pisane są małą czcionką. Jest też inna uwaga, część z nich (przypisy dolne) jest nieprecyzyjna, np. Wertheimer M. (1919): *Doświadczalne studia odruchu percepcji* (s. 47), czy przypis 202 na s. 47 Toffler A. (1970): *Szok Przyszłości* – przyszłości powinno być małą, to pierwsze cytowanie – zapis jest niepełny, w bibliografii książki brak. Dolne przypisy mają uproszczoną formę harwardzką.

5. Uwagi – do dyskusji

Mając świadomość wartości podjętych badań, analizy wielokryterialnej i złożoności rozpatrywanych kwestii rodzi się pytanie o replikowalność badań w odniesieniu do innych obiektów. Interesujące i atrakcyjne piktogramy stanowiące tu wartość, prawidłowo wykorzystane, są jednak hermetycznym autorskim zapisem, czy nie lepiej byłoby zastąpić je wartościowaniem w skali liczbowej, tam gdzie piktogram nie jest tylko klasyfikacją?

W kontekście prowadzonych rozważań, warto uzupełnić zestaw bibliografii o książkę projektanta i profesora architektury krajobrazu Richarda Wellera pt. *To the Ends of the Earth: A Grand Tour for the 21st Century* (2024). Grand Tour dwudziestego pierwszego wieku obejmuje rozmieszczone na wszystkich siedmiu kontynentach miejsca, od głębin oceanu po przestrzeń kosmiczną, które zostały podzielone na sześć rozdziałów: Raję, Utopię, Maszyny, Potwory, Ruiny i Instrumenty. Wśród przywołanych przez autora dwudziestu utopii są te, które są na trasie Grand Tourow – Potsdamer Platz, Black Lives Matter Plaza, The United Nations, Welwyn Garden City, Levittown, Walmart Supercenter, Bos-Wash Megaregion, Priuit-Igoe, Chandigarh, Seaside, Medellin, Auroville, Burning Man, Masdar City, Burj Khalifa, Kilamba, EPCOT, Biosphere II, BedZED, Freiburg im Breisgau.

Druga pozycja polecana do badań wynika z przywołania na s. 33 szeregu pojęć związanych z badaną problematyką. Wśród nich jest „DIY city”, czyli miasto typu „zrób to sam” o czym pisał Hank Dittmar, którego też uważam nie powinno zabraknąć w bibliografii (H. Dittmar, *DIY City: The Collective Power of Small Actions*, 2020).

6. Podsumowanie

Badania Mgr inż. arch. Ewy Odyjas osadzone są w dyscyplinie naukowej architektura i urbanistyka, jednak specyfika analizowanych utopii przestrzennych powoduje, że Autorka słusznie włącza zagadnienia z innych dyscyplin naukowych, m.in. literaturoznawstwo, nauki o sztuce, także filozofia, psychologia czy sztuki plastyczne oraz nauki o zarządzaniu i jakości. To nadaje im nową jakość i wyróżnia pracę.

W dysertacji podjęto oryginalny temat, który w takim ujęciu nie był jeszcze badany. jest oryginalny. Autorka wzięła na warsztat utopię przestrzenną, nietławy obszar badań, i w pełni zrealizowała postawione cele badawcze. Praca wyróżniająca i wizjonerska, bardzo dobrze osadzona w realiach naukowych. To pozwala wskazać ją do wyróżnienia, co zakładam ostatecznie będzie dyskutowane na obronie.

Pani Mgr inż. arch. Ewa Odyjas w sposobie organizacji i zaplanowania pracy i przez osiągnięte wyniki potwierdza swą rozległą wiedzę teoretyczną i kompetencje badawcze, umiejętność samodzielnego prowadzenia badań naukowych, kreatywność. Wykazuje się też wiedzą teoretyczną w dyscyplinie architektura i urbanistyka oraz potwierdza swoje umiejętności prowadzenia badań interdyscyplinarnych. Podkreślić należy wartość pracy z punktu widzenia pokazania złożonej sieci powiązań świata realnego i wizji jego poprawy. Utopijne koncepty powstają dzięki wyobraźni i wiedzy, są reakcją na realne problemy, które chcą rozwiązać.

Nowy obszar badawczy – utopie przestrzenne w zakresie współczesnym – opracowanie wielokryterialnej analizy wybranych obiektów i włączenie w zestaw rozważań metodykę zarządzania ryzykiem, wszystko to pozwoliło postawić niezwykle interesujące i ważne wnioski. Podkreślić należy szeroko zakrojone badania wykorzystane różnorodne źródła,

badania in situ. W pracy zastosowano z bardzo dobrym skutkiem różne metody badawcze, co świadczy o zdolnościach analitycznych. Rozległość badań i wnioski potwierdzają erudycję Autorki. Docenić w pełni należy też prowadzone długoletnie badania oraz projekty, które również wpisują się swoim charakterem w tematykę pracy. Problematyka badań założona przez Autorkę, w takim ujęciu jak przedstawiła ją w dysertacji nie była nigdy podejmowana.

Oryginalność pracy polega na nowatorskiej problematyce, złożonej metodyce badań i interdyscyplinarności. Praca posiada duże wartości poznawcze i praktyczne dla działań projektowych..

Wskazane, w wielowątkowej i złożonej pracy, uchybienia czy podjęte polemiki, nie podważają jej dużych walorów naukowych.

Temat interesujący, ważny, pokazuje styk nauki i sztuki. Systematyka scenariuszy przyszłości ujawnia twórcze metody zarządzania współczesnymi ryzykami w obszarze architektury i urbanistyki. Opracowanie może być inspirujące dla innych badaczy. Dysertacja powinna zostać opublikowana.

Rozprawa doktorska, przygotowywana pod opieką promotora powinna stanowić oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz wykazywać ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie naukowej, a także umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej – to stanowi art. 13. 1. Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki wraz z późn. zm. (Dz.U. 2003 nr 65, poz. 595). **Przedłożona do oceny praca doktorska Pana Mgr inż. arch. Ewy Odyjas pt. *Współczesne utopie o charakterze przestrzennym jako efekt twórczego zarządzania ryzykiem* – w pełni odpowiada warunkom i kryteriom stawianym pracom doktorskim i upoważnia Autorkę do ubiegania się o stopień doktora w dyscyplinie architektura i urbanistyka, w dziedzinie nauk inżynieryjno-technicznych.**

Wnioskuje o przyjęcie rozprawy doktorskiej Pani Mgr inż. arch. Ewy Odyjas do dalszych etapów przewodu doktorskiego oraz o dopuszczenie Jej do publicznej obrony pracy.

